

SOCIOLOŠKI VIDIKI PRENOVE STARIH MESTNIH JEDER

Drago KOS

doc. dr., Fakulteta za družbene vede, 61109 Ljubljana, p.p. 47, SLO
doc., dr., Facoltà di Scienze Sociali, 61109 Ljubljana, c.p. 47, SLO

IZVLEČEK

Prenova starih mestnih jeder je s sociološkega vidika predvsem metodološki problem. Optimalni prenovitveni projekt naj bi dosegel sodelovanje različnih strok in prizadetih javnosti. Uspeh ocenjujemo glede na doseženo stopnjo vključitve kompleksnih socialno prostorskih razsežnosti v cilje in postopke prenove.

1.0. OSNOVNA SOCIOLOŠKA IZHODIŠČA

Zelo opazna značilnost sociologije oz. sociologov v prenovitvenih projektih je nekakšna "statusna ne-usklajenost". Včasih se od sociologije pričakuje preveč, t.j. hitri odgovori na preštevila odprta vprašanja, ki jih sproža prenova in na katera ne morejo zadovoljivo odgovoriti "standardne" prenovitvene stroke. Pogosto pa se prenovitveni projekti izogibajo kompleksnosti sociološkega pristopa, tako da se preprosto ne lotevajo zelo širokega spektra družbenih vprašanj, ki jih ti projekti sprožajo.

1.1. S sociološkega vidika je prvi problem prenove mest nedvomno metodološke narave. Problematika je zapletena, sociologija pa nagnjena k celovitemu (holističnemu) obravnavanju. V empirični realnosti je tak pristop velikokrat precej nepraktičen. Zato se zastavlja vprašanje, kje in kako začeti, da bi v nujno dolgotrajnem procesu prenove ne prihajalo do pre-cedenčnih odločitev, t.j. do rešitev, ki bi vnaprej "zacementirali" vzorce socialnega delovanja v konkretnem prostoru in na ta način onemogočali sprotne spremembe ali dopolnitve, ki jih prinašajo nepredvidljive življenjske situacije.

Če imamo namreč v mislih prenovo celotnega starega mestnega jedra in ne zgolj posamezne stavbe, je očitno, da vseh socialnih razsežnosti ni mogoče vnaprej registrirati, kaj šele obvladovati. V izhodišče projekta je torej vgrajen redukcionalizem. Iz tega sledi,

da je potreben temeljit premislek o konceptualnih vprašanjih, t.j. o (socialnih) ciljih prenove in načinih uresničitve. Prav tako pa je pomembno tudi zamejiti doseg sociološke intervencije. Jasno je, da sociologija ne more vnaprej rešiti vseh problemov, lako pa pripomore k celovitejši zastavitvi prenovitvenega projekta in zožitvi širokega spektra morebitnih negativnih presenečenj.

1.2. Na drugem mestu velja izpostaviti, da so večji posegi v prostor tvegani, tudi če so pripravljeni z najvišjimi strokovnimi standardi. Racionalna strokovna utemeljitev (argumentacija) ima lahko določeno težo znotraj strokovnih krogov, t.j. v strokovnem pod-sistemu. Interpenetracija, t.j. komunikacija z drugimi pod sistemi, npr. s prizadeto javnostjo pa pokaže, da je še tako racionalna (racionalistična) argumentacija lahko nezadostna oz. neučinkovita. Zaradi tega je potrebno posebno pozornost nameniti komuniciranju z neposredno in posredno prizadeto javnostjo in čim bolj uporabljati komunikativno prepričevanje, ki predpostavlja vključevanje prizadetih v izvedbo prenove. Pristop k prenovi naj bi bil torej zaradi "socialne relativnosti" strokovnih posegov "mehak", t.j. fleksibilen: namesto prepovedi in zapovedi je bolje svetovanje in prepričevanje (Gantar, 1993). Seveda pa naj bi bile vsem udeležencem prenove jasne tudi meje, preko katerih ni mogoče. Skratka, definirati je treba prostor, znotraj katerega je razprava med stroko in javnostjo še mogoča in smiselna.

1.3. Z metodološkega vidika je nedvomno eden najtežjih problemov interdisciplinarno sodelovanje različnih strok. Ta velikokrat opažen, vendar nikoli zadovoljivo rešen problem izhaja iz temeljnega in splošnega problema delovanja v modernih zelo diferenciranih družbah. Otežkočeno je ne samo koordinirano sodelovanje, pač pa celo sporazumevanje med različnimi strokami (Willke, 1993). Prenova mest, kot neizbežno interdisciplinaren projekt, teh problemov ne more ignorirati, čeprav je zelo malo možnosti, da bi udeleženci konkretnega projekta uspeli najti ustrezno rešitev.

2.0. SOCIOLOŠKI ANALITIČNI POSTOPKI

Prenova je v sociološkem pomenu včasih razumljena zgolj kot "gentrifikacija", t.j. kot "vdor" srednjega razreda/sloja v prostor, ki je zaradi različnih razlogov postal manjvreden, zapuščen, segregiran - t.j. prostor, kjer so prevladale nižje socialne in ekonomske kategorije oz. sloji (gl. npr. Smith, Williams 1986). Prenova, ki ni zgolj gentrifikacija, pa poizkuša uvesti "normalen" socialni pluralizem. Prenovljeni prostor naj bi v socialno demografskem pomenu postal kar najbolj pester, bogat in raznovrsten. Poleg standardnih socialno demografskih analiz so zato kot input zanimive analize družinskih usod, selitvenih verig, zgodovinsko socialne analize ipd.

S sociološkega zornega kota je centralen problem "naselitvena" prenova, zato je posebno pozornost potrebno nameniti analizi odnosov med staroselci in novimi socialnimi kategorijami, ki naj bi prenovili socialno sliko prostora. Prenova na tej točki zadeva enega najbolj zakoreninjenih družbeno prostorskih problemov, t.j. dihotomijo domače - tuje, avtohtonost - neavtohtonost, endogenost - eksogenost ipd. Zaradi tega je v pripravljalni fazi identifikacija in analiza socialnih prostorov zelo pomembna naloga sociologije. Ob tem velja posebej poudariti, da je socialna prostorska identiteta lahko močno prisotna tudi v sicer precej "opustošenem" prostoru. S formalnega vidika, t.j. z vidika urejevalcev, planerjev, upravljalcev določenega prostora povsem degradiran prostor, ima lahko močan simbolno identifikacijski pomen za določene socialne kategorije. Če tega ne identificiramo že v analitični fazi lahko v operativni fazi preнове naletimo na kompleksna presenečenja.

Prav zaradi tega je koristna analiza "zgodovinskih usedlin", t.j. identifikacija preteklih pomenov določenega prostora, ki so morebiti še zelo živi ali pa zgolj latentni in jih neobziren, ignorantski prostor lahko celo nadproporcionalno okrepil. Identifikacija teh bolj ali manj skritih odnosov do prostora ponuja tudi zelo uporabne informacije oz. vsebinska izhodišča za prenovalo. Zelo pa je pomembno tudi, da ta postopek že v

analitični fazi vključuje v proces načrtovanja ciljev preнове prebivalce obravnavanega prostora. Ob tem je na mestu tudi opomba, da je tudi togo in ortodoksno vztrajanje na bivših pomenih nekega prostora lahko zelo neživljenjsko in konfliktno. Dilema, kako uravnotežiti prenovalo, t.j. dajanje novih pomenov in ohranjanja starih (konzervatorstvo) se neizbežno zaostri zlasti v zgodovinsko "zgoščenih" prostorih.

"Razširjena" socialno demografska analiza nam torej pomaga:

- a) identificirati potencialne konfliktno točke;
- b) identificirati stare in nove vsebine, ki so morebiti primerne za prenovalo, in
- c) zelo pomembno je tudi dejansko vsebinsko in ne zgolj formalno vključevanje izkušenj, predstav, (želja) prebivalcev oz. drugih zainteresiranih v program. Na tej osnovi je mogoče izdelati nekakšen "sociogram", t.j. mrežo vseh najpomembnejših akterjev preнове in njihov ponder, t.j. realno moč vplivanja na potek preнове. V grobem lahko akterje razdelimo na tri skupine:
 - a) stroka,
 - b) politika,
 - c) prebivalstvo.

3.0. IDENTIFIKACIJA (SOCIALNIH) CILJEV PRENOVE:

Cilj preнове starih mestnih jeder naj bi bila usklajena, t.j. dogovorjena polifunkcionalnost prostora: stanovanje, kultura, znanost, šolstvo, trgovina, turizem, zabava ipd. Nove tehnologije omogočajo prostorsko zblíževanje raznovrstnih funkcij. Prostorsko ločevanje (coniranje) izgublja na pomenu, čeprav je jasno, da povsem ne bo nikoli izginilo (več o tem: Gershuny 1983, Harvey 1989, Kos 1993 ipd). Ta polifunkcionalni razvoj je pomemben tudi za načrtovalce preнове, ker omogoča precej lažje in raznovrstnejše kombinacije novih vsebin v prostoru, ki je predmet preнове. Sočasno pa povzroča tudi nove probleme, ker je cilj preнове težje določljiv oz. sprejet. Konsenz je verjetno povsem utopičen, celo večinsko sprejemanje ciljev preнове postaja zelo vprašljivo. Prav zato je pomembno cilje preнове opredeliti preprosto in jasno:

a) ohranjanje zgodovinskega mestnega jedra: Spomeniško varstvo, varstvo kulturne dediščine v ožjem pomenu.

b) zviševanje bivalne vrednosti/kvalitet: Pri tem je zelo važno preprečiti negativne segregacijske učinke preнове (več o tem: Mandić, S. 1982).

c) revitalizacija (optimalizacija) strukture prebivalstva: Opredelitev optimalne strukture prebivalstva je

nedvomno zelo zahtevna naloga oz. predvsem "dogovorna" kategorija. Ta cilj je v tesni povezavi s polifunkcionalnostjo prostora.

c) vzdrževanje in razvijanje socialnih vezi: Ta cilj so predvsem sociologi nekdanje zelo poudarjali, pri tem pa je prišlo tudi do enostranskih poenostavitev. Ni več nova teza, da prostor kot integracijski faktor izgublja na pomenu, da se torej integracijski radij širi. Prav tako pa je jasno, da tudi mikro prostor še vedno deluje integracijsko in da te funkcije ne bo (nikoli) povsem izgubil. Lahko se torej strinjamo s tezo, da naj bi prenova povečala socialno integracijsko sposobnost določenega prostora, vendar pa je sočasno nujno upoštevati tudi "dezintegracijsko" ločevalno funkcijo prostora, prostora kot ovire, ki omogoča osamitev, izolacijo, izločitev iz množice naključnih vplivov (več o tem: Mlinar, Z. 1994) Kvalitetna prenova naj bi torej upoštevala dva navidezno nasprotna kriterija: 1. integracijo, povezovanje, druženje in 2. individuacijo, t.j. diferenciacijo, izolacijo.

d) zagotavljanje socialne varnosti v procesu prenov: Dolgotrajnost prenov je lahko s tega vidika velik problem. Zagotoviti je potrebno rezervni stanovanjski fond oz. poskrbeti za neizbežne ekonomske učinke - med prenovo in po njej. Vzpostavitev reprodukcijske sposobnosti (socialne, ekonomske) prostora je eden ključnih ciljev prenov.

e) ekološki kriteriji: Posebej v starih mestnih jedrih je ta cilj zelo aktualen in težko rešljiv, ker je težko doseči standarde novih moderno planiranih naselij.

f) participacija državljanov v prenovi: Participacija je hkrati metoda in cilj prenov. Kljub temu, da se "strokovnjakom" zdi to tudi zapletanje in povečevanje kompleksnosti, je sodelovanje stanovalcev eden od kriterijev uspele prenov, ki ni usmerjena zgolj v prenovu fizičnega okolja.

4.0. IZVAJANJE PRENOVE

Izvajanje prenov je nedvomno precej lažje, če sledi obsežni pripravljajlno analitični fazi. Ker je vsak konkretni projekt edinstven, t.j. neponovljiv, je pomembno poudariti predvsem nekatera načela:

a) fleksibilnost, t.j. sprotno reagiranje: Izvajanja prenov ni mogoče detaljno planirati, zato je nujno prilagajanje novim dejstvom, ki se pojavijo med operativno fazo.

b) časovna dinamika: Pomembno je fazno zaključevanje, t.j. velikokrat zelo dolgotrajno prenovo izvajati v več fazah, kar omogočajo relativno hitro socialno vključevanje posameznih že obdelanih predelov.

c) dvosmerno komunikativno obveščanje: V dolgotrajnih in obsežnih prenovitvenih projektih običajno ni dovolj zgolj informiranje, temveč je potrebna tudi interpretacija predvidenih zamisli in kot je že bilo poudarjeno, vključevanje tudi "laičnih" prenovitvenih predlogov.

Ob koncu tega fragmetnarenga zapisa o socioloških vidikih prenov velja opozoriti še na splošne družbene okoliščine, ki vplivajo na (ne)celovitost izvajanja prenov. Poleg "zgodovinske" odsotnosti daljše urbane tradicije na Slovenskem vplivajo na težavnost prenovitvenih projektov tudi nizka stanovanjska mobilnost, neurejen promet z nepremičninami, slabotna ekonomska podlaga za izvajanje večjih kompleksnih prenovitvenih posegov in skromne praktične izkušnje pri izvajanju celovitih in kompleksnejših prenovitvenih projektov. V konkretnem koprskem primeru pa bi lahko med omejitve našli še dodatne specifične pretekle in polpretekle zgodovinske izkušnje z (ne)razvojem starega mestnega jedra. Skratka, res se lahko zgodi, da resna sociološka študija na prvi pogled do neobvladljivosti poveča kompleksnost akterjev in okoliščin prenov, vendar pa je prav tako jasno, da je brez tako široke zastavitve prenovitvenih projektov obsojen na nedopustni in neživljenjski redukcionizem.

RIASSUNTO

Il contributo tratta in maniera assai concisa i problemi di carattere sociologico che insorgono nell'opera di restauro dei centri storici. In primo luogo evidenzia quello della metodologia riguardante la partecipazione di discipline molto diverse e dell'opinione pubblica coinvolta nel restauro. Invece di una collaborazione interdisciplinare da parte di esperti prevalgono esclusivamente aspetti parziali. Il restauro diventa ancora più complesso quando si cerca anche l'adesione degli abitanti (in)direttamente coinvolti. La sociologia, con i suoi pro-

cedimenti analitici, può contribuire all'identificazione dei valori sociali, storici e contemporanei di una determinata area. Su tali basi diventa quindi più facile impostare la metodologia di partecipazione degli interessati. Tenendo conto di tale dimensione nella stesura del progetto e nell'attuazione del restauro, si possono alleviare notevolmente le inevitabili conseguenze riduttive di un simile intervento in un'area cittadina.

LITERATURA

- Gantar, P.** (1993): Sociološka kritika teorij planiranja, FDV - Znanstvena knjižnica, Ljubljana.
- Gershuny, J.** (1983): *Social Innovation and the Division of Labour*, Oxford University Press.
- Harvey, D.** (1989): *The Condition of Postmodernity*, Basil Blackwell, Oxford.
- Kos, D.** (1993): Racionanost neformalnih prostorov, FDV - Znanstvena knjižnica, Ljubljana.
- Logan, R. J.** (1987): *Urban Fortunes - The Political Economy of Place*, University of California Press, Berkeley.
- Mandič, S.** (1982): Socialna varnost v procesu prenove, v: Verlič, B.: *Sociološke in ekonomske razsežnosti prenove mesta*, ISU, Ljubljana.
- Mlinar, Z.** (1994): Individuacija in globalizacija v prostoru, SAZU, Ljubljana.
- Smith, N.** in Williams, P. (1986): *Gentrification of the City*, Allen & Unwin, London.
- Verlič, B.** (1982): Sociološke in ekonomske razsežnosti prenove mesta, ISU, Ljubljana.
- Verlič, B.** (1986): Prenova v akciji in teoriji, ISU, Ljubljana.
- Willke, H.** (1993): *Sistemska teorija razvitih družb*, FDV - Znanstvena knjižnica, Ljubljana.